

POSUDEK DISERTAČNÍ PRÁCE

Název práce:	Nomádi vzdělávacího systému: vícepřípadová studie transferů žáků základních škol
Jméno studenta:	PsLic. Jan Vyhnálek
Název oboru:	Pedagogika
Školitel:	RNDr. Dominik Dvořák, Ph.D.
Oponent práce:	doc. PhDr. Petr Hladě, Ph.D. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav pedagogických věd Arna Nováka 1, 602 00 Brno

1. Aktuálnost zvoleného tématu

Jan Vyhnálek předložil disertační práci zaměřenou na meziškolní mobilitu žáků základních škol. Jak upozorňuje v úvodní kapitole (s. 11), přestupy žáků jsou rizikovým faktorem vývoje a edukace nejen pro dítě, které mění školu, ale i pro ostatní žáky i školu samou. Některé okolnosti spojené se změnou školy navíc mohou zatěžovat či negativně působit na rodiče či rodinu, což sice autor jako argument volby tématu nezmiňuje, ale k tomuto poznatku dospívá v empirické části. Meziškolní mobilita je bezpochyby závažným výzkumným tématem. Je proto s podivem, že se mu český pedagogický výzkum v minulosti věnoval spíše sporadicky, mnohdy jako vedlejší produkt empirických šetření zaměřených na jiná výzkumná témata.

Na rozdíl od českého teritoria jsou přestupy žáků v zahraničí intenzivně studovaným fenoménem. Svědčí o tom i podrobný přehled realizovaných výzkumů, zkoumaných témat a hlavních empirických poznatků o meziškolní mobilitě, kterou autor disertační práce zpracoval v první kapitole (s. 16–38). Z podrobné analýzy plyne, že v rámci výzkumu meziškolní mobility jsou zkoumána různorodá témata s využitím převážně kvantitativního přístupu. Volbu tématu a zvolený kvalitativní přístup s využitím designu vícepřípadové studie v kontextu výše uvedeného proto hodnotím veskrze pozitivně a domnívám se, že při dobrém zpracování může disertační práce jako celek přispět k zaplnění definované mezery ve vědeckém poznání.

2. Cíl a struktura práce

Stanoveným cílem disertační práce je „získat prostřednictvím vícepřípadové studie přesnější obraz o transferech žáků českých základních škol a změřit se přitom na příčiny (důvody) a proces změny školy viděný z (odlišných) perspektiv jeho aktérů“ (s. 14). Tento výzkumný cíl je vhodně transformován do šesti výzkumných otázek (s. 46), které tvoří funkční rámec empirického šetření (pozn.: šestá dílčí výzkumná otázka – „Které z teoretických předpokladů/modelů umožňují dobře interpretovat naše zjištění?“ – dle mého mínění není typickou výzkumnou otázkou).

Předložená disertační práce má běžnou strukturu. Obsahuje titulní stranu, prohlášení autora, abstrakty v českém a anglickém jazyce, obsah, úvod, 6 číslovaných kapitol (vč. kapitoly s diskuzí a nastíněním výhledů dalšího výzkumu), závěr, soupis použitých pramenů a dvě přílohy. Bez příloh má práce 167 tiskových stran. Tento rozsah je možno s ohledem na typ závěrečné práce považovat za adekvátní. Je škoda, že autor do přílohy nepřipojil ukázky s transkripcí rozhovorů a analýzou dat vč. práce s kódy a jejich spojováním do kategorií (viz s. 56).

3. Metodologie disertační práce, odborné obsahové hodnocení práce, naplnění cílů práce a hodnocení originality práce

První číslovaná kapitola je přehledovou studií publikovaných prací zaměřených na meziškolní mobilitu (pro vyhledávání studií v databázích byla použita klíčová slova: school mobility, pupil mobility, school transfer). Kapitola je výsledkem analýzy 85 převážně empirických studií, které byly publikovány obvykle v angličtině a zemí jejich původu byly Spojené státy americké nebo Velká Británie. Na této kapitole oceňuji její metodologickou korektnost. Pečlivě je popsán způsob hledání a výběru studií, dále jsou explicitně vymezeny srovnávané kategorie. Výsledkem je přehled zkoumaných témat meziškolní mobility (potenciální příčiny a důvody meziškolní mobility, načasování a frekvence změny školy, dopady meziškolní mobility). Kromě syntézy hlavních empirických poznatků tato kapitola ústí ve snahu vypořádat se s nejednotnou odbornou terminologií používanou v zahraničí a v návrh české terminologie. Pro český odborný diskurz považuji za významné, že tato část disertační práce byla publikována v roce 2016 v odborném časopise *Orbis scholae* pod názvem „Meziškolní mobilita: přehledová studie výzkumných témat“. Je škoda, že v první kapitole (na rozdíl od publikované studie) není zařazena přehledová tabulka analyzovaných studií. V této tabulce bylo totiž kromě autorství a roku publikování uvedeno i hlavní téma dané studie, země výzkumu, věková skupina, typ výzkumu (výzkumný přístup), zdali studie obsahuje informace o charakteristice dítěte a rodiny, školy, procesu přestupu, dopadu na školní výsledky, dopad na školu apod. Tato tabulka umožňovala čtenáři rychlou orientaci v poměrně velkém množství rozličných studií, jejich zaměření a obsahu.

Ve druhé kapitole se autor snažil vytvořit teoretický rámec prozkoumané téma meziškolní mobility. Domnívám se, že s tímto nelehkým úkolem se mu podařilo vypořádat. První teorií, o níž se ve své práci opírá, je teorie sociálního kapitálu J. Colemana. Druhou teorií pak je teorie sociální praxe P. Bourdieu. Jak si sám autor uvědomuje, svojí volbou se pustil na „tenký led“ (s. 146), neboť jde o náročné sociologické teorie vzniklé a používané v jiném kulturním a vědeckém kontextu. Celkově vzato se mu podařilo nejen adekvátně vyargumentovat, proč se ve své práci opírá o uvedené teorie, ale i tyto teorie vhodně využít při analýze a interpretaci svých dat. Z textu disertační práce bohužel jasně nevyplývá, v jaké fázi přípravy disertační práce (resp. výzkumu) vstoupily tyto teorie tzv. „do hry“. Zdali stály na počátku metodologického uvažování autora, nebo byly do práce integrovány až v průběhu realizace výzkumu.

Třetí kapitola podává všechny podstatné informace o metodologickém pozadí výzkumu. Objasněn je výzkumný problém, explicitně jsou uvedeny hlavní mezery v současném výzkumu meziškolní mobility, na které výzkum Jana Vyhnálka reaguje, dále jsou vymezeny výzkumné otázky, objasněna je rovněž volba designu výzkumu. Dále jsou vymezeny případy, nastíněn způsob vzorkování, metody sběru a analýzy dat, zajištění kvality výzkumu, diskutovány jsou také vybrané etické aspekty výzkumu. Tato kapitola je zpracována pečlivě, erudovaně a po metodologické stránce k ní nemám žádné připomínky. K metodám disertační práce lze uvést, že byly ke splnění stanoveného cíle a zodpovězení výzkumných otázek vhodně zvoleny.

Mé pochybnosti se vztahují k typologii případů a retrospektivnosti studie. Přestože autor uvádí, že jeho cílem nebylo nalézt typické případy (s. 50), otázka zní, jaká kritéria byla aplikována na volbu 3 konkrétních případů (ze 7 možných). Na první pohled se zdá, že jde o případy silně nehomogenní, lišící se v základních charakteristikách (obzvláště případ Daniely se výrazně vymyká mentálním postižením dítěte). Respondenti se navíc výzkumu zúčastnili s rozdílným časovým odstupem od své zkušenosti s přestupem na jinou školu. V textu práce je např. uvedeno, že Ondra a Eva byli právně dospělí, tedy jim bylo v době výzkumu (či v době jeho finalizace) již 18 let (s. 59). Časový rozestup mezi získanou zkušeností a sběrem dat by tedy mohl teoreticky být 6 až 7 let, což je poměrně dlouhá doba na to, aby jejich vzpomínky nebyly silně zkresleny. Naopak Daniela v době výzkumu ještě navštěvovala školu (konkrétnější informace bohužel uvedeny nejsou). Mé otázky tedy zní: *Jak dlouhá doba uplynula od zkušenosti aktérů (rodiče/pěstouni – dítě – učitelé – vedení školy – psycholog aj.) se studovaným fenoménem a časem sběru dat (obvykle rozhovory)? Jak mohla tato skutečnost zkreslit výpovědi aktérů, výsledky výzkumu a jak je tato skutečnost v práci ošetřena?* Oceňuji zařazení přehledových tabulek s uvedením zdrojů empirických dat (tabulky 3 až

5), co mi v nich schází, je uvedení data, kdy ke sběru dat došlo (*Jsou v tabulkách zdroje dat uvedeny v posloupnosti, jak byly získávány?*). Pro případové studie je typický mnohazdrojový sběr dat. Děť, rodiče, učitelé, asistenti pedagoga, poradenští pracovníci jsou typickými aktéry. *Zajímalo by mě, proč byl u případu Evy realizován rozhovor s matkou spolužáka Evy (C1JR), kdežto u ostatních případů se s tímto zdrojem dat nepracuje.*

Ve čtvrté kapitole se její autor rozhodl prezentovat analytické příběhy tří případů, které umožňují nahlédnout na procesualní stránku a vícevrstevnost meziškolní mobility u zkoumaných případů. V páté kapitole je naopak na případy nahlíženo pohledem teorií J. Colemana a P. Bourdieu. S ohledem na vědecký diskurz tuto kapitolu a její poznatky považuji za hlavní přínos předložené disertační práce. V uvedené kapitole autor prokázal schopnost fundovaně pracovat s empirickými daty a výsledky své práce prezentovat nejenom na patřičné odborné úrovni, ale i srozumitelně a přehledně (viz přehledové tabulky a obrázky).

Disertační práce přináší řadu nových a cenných poznatků významných nejen z vědeckého hlediska, ale i závěrů využitelných v pedagogické a poradenské praxi. Jednak se jejímu autorovi podařilo identifikovat soubor příčin, které vedou v jednotlivých případech k rozhodnutí změnit školu a popsat průběh transferu žáka do cílové školy. Práce dále posunula výzkum meziškolní mobility do oblasti výzkumu vztahů a komunikace mezi školou a rodinou a zdůraznila roli rodičů jako hlavních protagonistů transferů. Pro další výzkum je cenné, že analýza případů optikou teorií sociální praxe a sociálního kapitálu vedla k formulování hypotéz, jež by se mohly stát předmětem dalšího výzkumu. Sám autor za klíčové zjištění považuje model spojující jinak obtížně slučitelné teorie sociální praxe a sociálního kapitálu (s. 135). Domnívám se, že se v disertační práci Janu Vyhnálkovi podařilo naplnit stanovené cíle.

4. Jazyková úroveň a stylistika, korektnost citací a práce se zdroji

Disertační práce je psána kultivovaně s vědeckou dikcí a stylistikou. Jazyková a formální úroveň má velmi dobrou úroveň, překlepy z nepozornosti se vyskytují jen výjimečně. Soupis literatury čítá téměř 170 převážně zahraničních zdrojů. Použité zdroje jsou korektně citovány.

5. Otázky k obhajobě

- 1) Jaké změny v navržené metodologii byste nyní zpětně na základě zkušeností získaných při realizaci svého výzkumného projektu udělal?
- 2) Které teoretické přístupy a proč jste kromě zvolených teorií J. Colemana a P. Bourdieu při zpracování své disertační práci zvažoval?
- 3) Jaká byla v procesu přestupu žáka na jinou školu role otců/pěstouna-muže?

6. Konečné stanovisko oponenta

Předložená disertační práce doktoranda Jan Vyhnálka je významným příspěvkem k řešení meziškolní mobility žáků základních škol. Výzkumný projekt považuji za velmi dobře zpracovaný a za originální. Při zpracování disertační práce autor jednoznačně prokázal velmi dobré odborné znalosti, schopnost práce s odbornou literaturou českou i zahraniční a samostatnou tvůrčí práci při výzkumné činnosti v oboru pedagogika.

Závěrečné shrnutí: Disertační práce splňuje požadavky standardně kladené na disertační práce v oboru Pedagogika, a proto ji **doporučuji k obhajobě** a po jejím úspěšném obhájení udělení PsLic. Janu Vyhnálkovi příslušného akademicko-vědeckého titulu Ph.D. (doktor filozofie).

doc. PhDr. Petr Hlad'o, Ph.D.
Brno 29. 8. 2019

